

Hofrituelen en koloniale recuperatie van de Oostendse Compagnie in 18de-eeuws Bengalen en China

Wim DE WINTER

Abstract

This article forms a critique on the formation of a colonial historiography concerning the interactions of the maritime 'Ostend Company' (GIC) in eighteenth century China and India. This historiography has ignored aspects of intercultural communication, which provided the conditions of possibility for any further interaction and exchange. The conceptual influence of colonialism on this discourse, and its recuperation of the Ostend Company's interactions in Bengal, are traced through its manifestations in historiography as well as popular visual culture. This is contrasted with a source-based approach which sheds new light on vital issues of courtly communication as a learning process involving specific acts and symbols.

DE OOSTENDSE COMPAGNIE: HAAR GESCHIEDENIS ALS KOLONIAAL DISCOURS

De Generale Keyserlijke Indische Compagnie (GIC), of 'Oostendse Compagnie', werd in 1722 opgericht naar het voorbeeld van handelscompagnieën zoals de Britse East-India Company (EIC), met als doel het systematisch organiseren van handel vanuit de Oostenrijkse Nederlanden naar China en Bengalen.¹ Aanvankelijk voeren individuele handelsexpedities vanuit Oostende naar Indische kusten, zoals de expeditie van de la Merveille, die reeds in 1717 een factorij stichtte in Cabelon (Sadatpatnam).² Met het oog op de oprichting van de compagnie werden ook oudgediende officieren en schepen van de Britse EIC ingelijfd.³ Zo zond men in 1720 koopman Alexander Hume naar Bengalen om er een handelstoelating te verkrijgen. In 1723 volgde daarop een officiële GIC-reis waarbij Hume, kapitein Harrison en luitenant-generaal Jacobus-André Cobbé een factorij probeerden te stichten om systematische handel voor de Compagnie te ontwikkelen. Uiteindelijk zou men pas in 1726 een factorij kunnen bouwen in Banquibazar (Bengalen).⁴ De GIC kende slechts een kortstondige geschiedenis van overzeese handel en culturele interactie, maar vormde een uitgebreid archief. Dit bestaat uit onderlinge correspondentie tus-

¹ De Winter W., Parmentier J., "Factorijen en Forten. Zuid-Nederlanders in achttiende-eeuws India". In: Goddeeris I. (ed.), *Het Wiel van Ashoka* (Leuven: Lipsius, 2013), 43-46

² Parmentier J., *Oostende & Co. Het verhaal van de Zuid-Nederlandse Oost-Indiëvaart 1715-1735*, (Gent: Ludion, 2002), 77.

³ Parmentier J., "Vriend en Vijand. De Zuid-Nederlanders en de VOC tijdens de achttiende eeuw". In: Parmentier J. (ed.), *Noord-Zuid in Oost-Indisch perspectief* (Zutphen: Walburg, 2005), 151-152.

⁴ De Winter W., Parmentier J., op. cit., 44.

sen personeel en bestuurders, persoonlijke documenten van overzeese GIC-reizigers, en administratieve bronnen zoals gerechtelijke stukken en boekhouding ('journalen') van factorijen en schepen. Wegens hangende proceszaken en een aanzienlijk deel niet-opgeëist kapitaal werd het archief na 1734 verder bewaard in de bovenlokalen van de Antwerpse Beurs, in de hoop het kapitaal te herinvesteren of er zelfs de overzeese handel mee te hernemen. Later verhuisden de archiefstukken naar het Stadsarchief Antwerpen, waar stadsarchivaris Floris Prims ze systematisch zou ontsluiten.⁵ De bronnen met betrekking tot de Aziatische activiteiten van de GIC werden van 1902 tot 1953 door de historici Huisman, Dumont, Laude en Prims aangewend in een koloniale geschiedschrijving.

Huisman publiceerde als onderzoeker aan de ULB in 1902 een eerste politieke en commerciële geschiedenis van de GIC, hiertoe aangespoord door Leopold II via diens afgevaardigde baron Emile de Borchgrave⁶, naar eigen zeggen omdat historici en economen zich in een moment bevonden waarin "koloniale expansie de geesten beroert van hen die de welvaart van België wensen te ontwikkelen"⁷. Het doel van zijn studie was om het bestuur en de daden van de GIC uitgebreid te duiden in haar economische en politieke rol, als product van haar tijd en omgeving. Hiervoor consulteerde hij zowel binnenlandse archieven als diplomatieke bronnen in Wenen, Parijs, Berlijn en Den Haag.⁸ Vervolgens publiceerde kanunnik Floris Prims in 1926 een verhalende geschiedenis van de GIC, waarbij hij zich aanvankelijk op Huismans werk baseerde. Hij presenteerde zijn doorlopend menselijk verhaal als een "Vlaamse geschiedenis", met als aanvankelijk doel om de 'sea-scouts' "een voorbeeld van ondernemingszin uit harde tijden" te brengen⁹. Voor dit werk waren vooral persoonlijke en verhalende bronnen zoals dagboeken en brieven van belang. In 1944 verscheen Norbert Laudes boek over de koloniale activiteiten van de Oostendse Compagnie in Bengalen. Hij was als onderzoeker en directeur verbonden aan het 'Koloniaal Instituut', en wenste met zijn werk noch Huismans diplomatieke en economische geschiedenis, noch Prims' "pittorreske details" na te volgen, maar aan te tonen hoe de organisatie en administratie van de GIC exploitatie-kolonies ontwikkelden¹⁰.

⁵ Prims F., *Inventaris op het Archief der Generale Indische Compagnie* (Antwerpen: Boekhandel Veritas, 1925).

⁶ Tassier S., "La Compagnie d' Ostende". In: *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*. Vol 9.3 (1954), Colin, Parijs, 1954, 378.

⁷ Zoals hij zelf aangeeft in Huisman M., *La Belgique commerciale sous l'empereur Charles VI*. (Brussel: Lamertin, 1902), vii.

⁸ Huisman M., *La Belgique commerciale sous l'empereur Charles VI*. (Brussel: Lamertin, 1902), vii-ix.

⁹ Prims F., *De reis van den St. Carolus, Kap. Cayphas, 1724: uit den tijd der Oostendse compagnie*. (Antwerpen: Leeslust, 1926), 4.

¹⁰ Laude N., *La Compagnie d'Ostende et son activité coloniale au Bengale (1725-1730)*. (Brussel: Van Campenhout, 1944), 3-4.

Ten slotte bracht historicus Georges-Henri Dumont in 1948 *Banquibazar* uit, met als doel aan te tonen hoe een “door oorlogen verwoest België” zich kon verheffen om via een elitaire ondernemingsgeest maritieme handel te ontwikkelen, wat volgens hem leidde tot een koloniasatorisch oeuvre¹¹. Bij al deze auteurs is duidelijk hoe een koloniaal perspectief hun werk onderbouwde, waardoor zich de ‘koloniale geschiedenis’ van de GIC vormde.

In later onderzoek leek de GIC-historiografie dit koloniale aspect te verlaten en een descriptieve economische invalshoek aan te nemen¹², die echter minder belang hechte aan aspecten van culturele interactie. Deze zijn nochtans van cruciaal belang, aangezien zij de voorwaarden voor de mogelijkheid van economische interactie bepaalden¹³. Deze voorwaarden moesten in Bengalen en China door specifieke communicatie via hoffelijke gezanten en deelname aan hofrituelen verkregen worden¹⁴. Mijn hypothese luidt bijgevolg dat buitenlandse reizigers, zoals de GIC, binnen die communicatie als vreemdelingen werden beschouwd en via rituelen in ondergeschikte machtsverhoudingen tot lokale autoriteiten werden geplaatst, waarbinnen men moest leren onderhandelen. Dit schept een omgekeerd beeld tegenover de noties van koloniale dominantie die men in de vroegere GIC-historiografie terugvindt. In dit artikel wens ik dan ook een kritiek te ontwikkelen op deze eurocentrische koloniale benadering, aangezien die door haar focus niet in staat bleek het belang van culturele interactie adequaat te behandelen. Hiermee poog ik een andere wending aan de GIC-historiografie te geven, waarin deze dimensie centraal komt te staan. De verhalende bronnen die Huisman en Prims reeds in hun koloniale historiografie gebruikten kunnen opnieuw worden aangewend in deze alternatieve benadering. Zo zal in dit artikel blijken dat er uit het dagboek en de correspondentie van Cobbé’s hofreis elementen traceerbaar zijn die een omkering of nuancering van het koloniale discours mogelijk maken. Deze bijdrage verwijst daarbij naar het uitvoeren van ‘salammen’ als symbolische handelingen, en het schenken van betekenisvolle voorwerpen als betel en rozenwater. De koloniale geschiedenis van de GIC kan zo in contrast worden gebracht met een historische praktijk die aan de wortels van haar discours ligt, maar een ander beeld schept dan zij weergaf. Een kritiek van deze koloniale geschiedenis creëert vervolgens ruimte voor een intercultureel historisch perspectief op de activiteiten van de Oostendse Compagnie. Of zoals Barlow beweert, zal “wanneer de wereld die tot hiertoe door het koloniale discours werd verborgen onthuld

¹¹ Dumont G.-H., *Banquibazar*. (Antwerpen: L’Amitié par le Livre, 1948), 12-13.

¹² Bijvoorbeeld in Parmentier J., *Oostende & Co. Het verhaal van de Zuid-Nederlandse Oost-Indiëvaart 1715-1735*. (Gent: Ludion, 2002).

¹³ Dit was ook het geval voor Engelse reizigers in Japan, zoals beschreven in De Winter W., “Gift-exchange as a Means of ‘Handling Diversity’: Japanese-European interactions in the Seventeenth Century”. In: *The Medieval History Journal*, vol. 16.2 (2013), Sage Publications, Londen, 2013.

¹⁴ De Winter W., Parmentier J., op. cit., 46.

wordt, het raadsel van de incommensurabiliteit het geweld van het koloniale discours vervangen¹⁵.

Alvorens deze alternatieve benadering aan te vatten dient men eerst te begrijpen hoe deze geschiedenis tot koloniale geschiedenis werd gevormd, en welke elementen haar vormgaven. Vanuit een door Foucaults archeologie¹⁶ geïnspireerde kritiek kan onderzocht worden hoe het geheel van Huisman, Prims, Laude en Dumonts teksten zich in onderlinge relatie vormden tot de koloniale historiografie van de Oostendse Compagnie¹⁷. Daarin vindt men als objecten van haar discours een ensemble aan noties zoals 'dépendances', exploitatie, civilisatie, expansie en het onttrekken van rijkdom, die niet eigen waren aan de achttiende-eeuwse context die ze beschreven¹⁸, maar aan latere vormen van kolonialisme. Daarbij hoort het besef dat deze geschiedenis zelf ook een product is van haar tijd.

Robert Young schetst de historische ontwikkeling van kolonialisme als een domineringsvorm, waarbij de vroegmoderne Europese zeevaart de economische schakel tussen overzeese volkeren en hun thuisland vormde. Deze dynamiek raakte verbonden met imperialisme, als een staatsbeleid gedreven door grootse machtsprojecten, resulterend in de negentiende-eeuwse 'domination colony'.¹⁹ De context van dergelijk negentiende- en twintigste eeuws kolonialisme zou ook het denken over overzeese contacten en koloniale activiteiten bij toenmalige historici beïnvloeden. Zo merkt Bowen terecht op dat er, in de recentere historiografie over achttiende-eeuwse handelscompagnieën, naast het kolonialisme ook een econocentrisch denkbeeld bestaat. Economische historici zien daarin de vroegmoderne handelscompagnieën als voorlopers van huidige multinationals of transnationale economische vormen, waarbij langdurige continuïteiten benadrukt worden en er gewezen wordt op 'moderne' organisatorische eigenschappen betreffende hiërarchieën, omgang met informatie en boekhouding. Deze eigenschappen vormen een institutioneel contactpunt tussen de vroegmoderne en moderne zakenwereld.²⁰

Ook de GIC kan in dit licht als een product van achttiende-eeuws handelskapitalisme worden beschouwd. Zo heeft Karel Degryse de GIC terecht als een 'risicodragende belegging' van kapitaalkrachtige Antwerpse investeerders

¹⁵ Barlow, T. E., "Introduction: 'On Colonial Modernity'". In: Barlow T. E. (ed.), *Formations of Colonial Modernity in East Asia* (Durham: Duke University Press, 1997), 5-6.

¹⁶ Deze methode heeft niets te maken met archeologie in de courante betekenis van het woord, maar analyseert het historische ontstaan en voorkomen van discursieve formaties als samenhangend geheel van teksten en ideeën. Dergelijke kritiek werd over de GIC nog niet geformuleerd.

¹⁷ Zie voor de beschrijving van deze methode Foucault M., *Archéologie du Savoir* (Parijs: Gallimard, 1969), 18-19.

¹⁸ Zoals deze methode ook anachronistische concepten bekritiseert, volgens Foucault M., *Ibid.*, 48-50.

¹⁹ Young R., *Postcolonialism: An Historical Introduction* (Oxford: Blackwell, 2001), 15-17.

²⁰ Bowen H.V., "'No Longer Mere Traders': Continuities and Change in the Metropolitan Development of the East-India Company, 1600-1834". In: Bowen H.V., Lincoln M., Rigby N. (eds.), *The Worlds of the East India Company* (Rochester: D.S. Brewer, 2002), 23-24.

getypeerd²¹. De exclusieve blik van dergelijke benaderingen wordt door Bowen bekritiseerd, wanneer hij stelt dat handelscompagnieën moeilijk als voorlopers van multinationals kunnen beschouwd worden, aangezien ze ook eigenschappen bevatten die daar niet in thuishoren, vooral wat territoriaal bestuur en dominantie betreft²². Merkwaardig genoeg lijken dit net die vermeende koloniale kenmerken te zijn die in de eerste golf van GIC-historiografie benadrukt werden.

Een verklaring voor dergelijke historiografische denkbeelden ligt in het nauwe verband tussen cultuur en imperialisme, wat door Saïd werd omschreven als de ontwikkeling van praktijken, theorieën en houdingen vanuit een dominerend centrum over veraf gelegen gebieden. Imperialisme en kolonialisme steunden daarbij op ideologische kennisformaties. Vanuit concepten als 'dependency' en 'expansie' vormde het negentiende-eeuwse imperialisme zich tot een consistente en continue onderneming, die door cultuur en kennisproductie denkbaar werd gemaakt.²³ Volgens Brennan dient men deze relatie tussen cultuur en imperialisme expliciet te verbinden met een historisch-economische logica van expansie, accumulatie en de creatie van nieuwe markten, wat hij beschouwt als fundamentele aspecten van kolonialistisch kapitalisme²⁴. Dit sluit aan bij de notie van koloniale moderniteit, door Barlow geformuleerd als een discursief-analytisch kader, waarin kolonialisme en moderniteit als essentieel verbonden kenmerken van een globaliserend kapitalisme worden gezien²⁵. In deze beweging kan men ook de GIC-historiografie als product van dergelijke kennisproductie en koloniale moderniteit beschouwen.

De historische overgang van handel naar kolonialisme werd reeds in 1813 door John Hume opgemerkt, toen hij tegen de aandeelhouders van de Britse East India Company verklaarde dat haar directeurs zich gedroegen als "monarchen van een rijk (...) groter in aantal, uitgezonderd China, dan enig ander in de wereld"²⁶. Dit citaat bevat drie aspecten die men ook in de GIC-historiografie kan terugvinden: kolonialisme als machtsvorm, de onduidelijke en conceptueel problematische positie van China, en de plaats van de GIC binnen de wereld. Het eerste aspect betreft een transformatie in machtspositie van handelaars naar monarchistische bestuurders, wat een heel andere interpretatie en motivatie aan historische actoren toekent. Binnen de koloniale GIC-historiografie gaven de historici zelf weer hoe hun denkkaders koloniale dominantie

²¹ Degryse K., "De Antwerpse fortuinen: kapitaalaccumulatie, -investering en rendement te Antwerpen in de 18de eeuw" (PhD diss., Universiteit Gent, 1985), 531-532.

²² Bowen H.V., op. cit., 24.

²³ Saïd E., *Culture & Imperialism* (London: Vintage, 1994), 8-10 en 128.

²⁴ Brennan T., "Edward Said as a Lukácsian Critic: Modernism and Empire". In: *College Literature: A Journal of Critical Literary Studies*, 40.4, Fall 2013, West Chester University, Pennsylvania, 21.

²⁵ Barlow. T. E., "Introduction: 'On Colonial Modernity'". In: Barlow T. E. (ed.), *Formations of Colonial Modernity in East Asia* (Durham: Duke University Press, 1997), 1-6.

²⁶ Aangehaald in Bowen H.V., op. cit., 19.

legitimeerden. Zo benoemde Laude het koloniale doel van de GIC als de ontwikkeling van een administratie door een Europees moederland dat autoriteit uitoefende over overzeese gebieden, gekoppeld aan de exploitatie van haar kolonies²⁷. De achttiende-eeuwse GIC-activiteiten kenden voornamelijk een economische drijfveer, terwijl haar historiografie vanuit latere imperialistische tendensen ontstond. Hierdoor lijkt deze historiografie soms in scherp contrast te staan met concrete machtsverhoudingen waarin de GIC in Bengalen of China terecht kwam, en die er de voorwaarden van verdere activiteiten bepaalden.

Als tweede aspect bemerkt men de uitzondering van China, wat minder goed in de koloniale GIC-historiografie paste, en daarom gedurende lange tijd consequent en bewust werd genegeerd. Men kan zich daarbij afvragen waarom men zich voornamelijk op Bengalen en minder op China concentreerde, hoewel deze bestemming vanuit economisch oogpunt het meest winst opbracht²⁸. Een eerste verklaring luidt dat de bronnensituatie voor deze context beperkter is. Huisman bood daarvoor als verklaring dat men in Canton geen administratie nodig had, gezien slechts enkele agenten er het handelspaviljoen onderhiielden²⁹. Binnen de dagelijkse Chinese onderhandelingen werd men door de autoriteiten toegewezen aan vaste handelaren, terwijl in Bengalen correspondentie met diverse individuen en instanties plaatsvond³⁰. Dit verklaart het verschil in archiefmateriaal, maar nog niet de aandachtskeuze van historici.

Een bijkomende denkpiste is dat de contacten die in China plaatsvonden moeilijker te plaatsen waren in een conceptueel kader dat gevormd was door noties van kolonialistisch imperialisme. Het bewust ontbreken van China in deze historiografie onthult een ideologische keuze van de auteurs om zich specifiek op historisch kolonialisme te richten. Zo beweerde Huisman dat men in China eerder commerciële dan koloniale bedoelingen had³¹, waarmee hij een veelzeggend onderscheid maakte tussen beide motivaties. Zijn blik was eerder gericht op verondersteld kolonialisme dan op achttiende-eeuwse handel, aangezien men in Bengalen ook commerciële bedoelingen had. Dumont verwees in zijn keuze om China geheel te negeren ook naar kolonialisme, waarbij hij aangaf de activiteiten van de GIC in China opzettelijk te hebben genegeerd. Volgens hem vervolgden de 'Belgen' in Canton immers een puur commercieel doel, zonder enige koloniale bekommernis. Bijgevolg beschouwde hij Banqui-

²⁷ Laude N., op. cit., 156.

²⁸ De GIC-activiteiten in China leverden enorme winstmarges op, zoals aangetoond door Parmentier J. *Thee van overzee: maritieme en handelsrelaties tussen Vlaanderen en China in de 18de eeuw*. (Aalst: Ludion, 1996), 51-112.

²⁹ Huisman M., op. cit., 371.

³⁰ Huisman M., op. cit., 373.

³¹ "ayant pour but unique le négoce", Huisman M., op. cit., 268.

bazar en haar ‘dépendances’ in Bengalen en op de Coromandel-kust als de ‘enige echte Belgische kolonie’ in de achttiende eeuw.³²

Volgens Huisman gebruikte men in de opgerichte Bengaalse kolonie het “gemengde systeem van commerciële kolonisatie”³³, waarbij Bengalen een te exploiteren terrein bezat, terwijl China aan het begin van de achttiende eeuw een quasigeheel gesloten indruk gaf, waarbij geen enkele territoriale toegeving werd gedaan door de Keizer of mandarijnen³⁴. Daarin lijkt China op vroegmodern Japan, wat door historici ook lange tijd als een ‘gesloten land’ werd beschouwd, maar waarover de waardegeladen notie van ‘opening’ intussen onhoudbaar is geworden³⁵. De toestemming of mogelijkheid een handelshuis te betrekken werd binnen een koloniaal denkbeeld blijkbaar als minder prestigieus beschouwd dan het verwerven en besturen van overzees eigendom.

Het onderscheid tussen het ‘puur commerciële’ en de ‘commerciële kolonisatie’ werd ook gevoed door een oriëntalistische fascinatie voor denkbeeldige rijkdommen die men in India kon ontdekken. Men kan zich daarbij afvragen of bepaalde elementen die de koloniale verbeelding van historici prikkelden wel effectief voorkwamen in de verslagen van achttiende-eeuwse reizigers. Zo beweerde Huisman dat de methodische Canton-handel niet de nationale trots bevredigde:

“hier bevonden zich geen legenden als het koninkrijk van Golconde, geen goudmijnen die kunnen worden geëxploiteerd, geen edelstenen om te ontdekken; geen van deze elementen die de verbeelding voedden en dienen ter opwinding van avontuurlijke karakters. Het bleek minder glorieus om in Cathay te zoeken naar ‘les denrées exotiques’ en het monopolie van Hollandse kooplieden uit te dagen, dan het territorium van het moederland uit te breiden voorbij de zeeën en de Keizerlijke vlag te hijsen aan de oevers van de Ganges-rivier of op enkele stenen aan de Coromandel-kust”³⁶.

Cabelon (Sadatpatnam) werd hierbij afgebeeld als nauwelijks meer dan enkele rotsen. Deze beeldvorming leek te wijten aan een combinatie van factoren: haar verlieslatende economisch karakter, een twijfelachtig bestuur, de verminderde aandacht die ze ontving van het ‘moederland’, en het feit dat ze eerder dan de officiële oprichting van de Compagnie werd gesticht³⁷. Door dit pover beeld richtte de GIC-historiografie zich voornamelijk op Bengalen. Dit lijkt onterecht aangezien Cabelon ook een belangrijke rol vervulde op vlak van culturele interactie en sociale connecties. Zo vormde het voor Cobbé de eerste locatie waar hij in contact kwam met hofrituelen, en waar interactie met

³² Wat hij beweert in Dumont G-H., op. cit., 12.

³³ Huisman M., op. cit., 268.

³⁴ Huisman M., op. cit., 288-289.

³⁵ Zoals weergegeven in De Winter W., “Gift-exchange as a Means of ‘Handling Diversity’”, 567-568.

³⁶ Vertaald uit Huisman M., op. cit., 371.

³⁷ Factoren waaraan Cabelon van 1717 tot 1735 was onderworpen, zie De Winter W., Parmentier J., op. cit., 42.

machtshebbers plaatsvond. Hij vermeldde in een brief aan de Oostenrijkse autoriteiten hoe de ‘moorse’ kooplieden van Sadatpatnam hem bij aankomst verwelkomden en hem edelmetaal, textiel, en betel³⁸ schonken. De ochtend daarop bezocht hij Barasaab, de zoon van de gouverneur. Na deze omhelsd te hebben werd hij binnengeleid in het huis, waar men heel enthousiast bleek om hem het terrein en ‘moorse dorp’ dat aan de la Merveille was toegezegd over te dragen. Bij afscheid schonk Barasaab hem betel en rozenwater, en liet hij Cobbé roken uit zijn eigen pijp, als bijzonder teken van waardering en onderscheiding. Bij zijn vertrek kwamen edellieden hem bovendien nog een hofgevaad brengen.³⁹ De beleefdheid en vriendschappelijkheid van het inlandse onthaal in Cabelon werden bijzonder geapprecieerd, zoals Cobbé’s latere brieven aan Barasaab aantonen⁴⁰. Deze beschrijving toont reeds aan hoe dit bronnenmateriaal het potentieel heeft om een beeld te scheppen van culturele interacties, waarbij Cabelon en Bengalen als vergelijkbare omgevingen kunnen worden gezien, in tegenstelling tot een historiografisch beeld dat door koloniale beeldvorming werd beïnvloed. Een derde aspect van deze historiografie, dat hierboven reeds werd aangehaald, betreft de vermeende positie van de GIC tegenover andere Europese mogendheden in de wereld. Dit verbonden de koloniale historici met latere momenten van ‘koloniale expansie’ en met de figuur van Leopold II, die in de koloniale GIC-historiografie telkens als symbolische icoon werd aangehaald.

LEOPOLD II ALS ICOON VAN HET COMMERCIEEL KOLONIALISME

In de GIC-historiografie werd vaak ter legitimatie verwezen naar de Belgische vorst Leopold II, die als roemrijk koloniaal ondernemer in de voetsporen van de Oostendse Compagnie zou zijn getreden. Zo werd de achttiende-eeuwse geschiedenis via de iconische figuur van Leopold II verbonden met een latere koloniale agenda, en zelfs met de uiteindelijke belangen van Belgische ondernemingen in Congo. Dumont citeerde de vorst bij wijze van voorwoord: “Un viril esprit d’entreprise conduit les nations au progrès et à la prospérité”⁴¹. Diens economische ondernemingsgeest werd daarbij gekoppeld aan noties van vooruitgang, welvaart en beschaving, als symptomen van koloniale moderniteit. Dumonts nawoord geeft een nog explicietere imperialistische tendens weer:

³⁸ Een soort bereiding van pruimtabak in betel-bladeren, wat vandaag in India ‘pan’ heet.

³⁹ Cobbé J.-A., *Memoire des pieces envoyez et joint a La Lettre de Son Ex. Le Marquis de Priè a Scavoir*, 18de eeuw, (Stadsarchief Antwerpen, Antwerpen (SAA), *Archief der Generale Indische Compagnie*, IC 5772 “GIC Minuten en Copy Brieven v. J. A. Cobbé 1722-1724”).

⁴⁰ Cobbé J.-A., *A Saret Mijasaip denemarnagor le 14me de Jan 1724*, 18de eeuw, (SAA, *Archief der Generale Indische Compagnie*, IC 5772).

⁴¹ Dumont G.-H., op. cit., 15.

“Meer dan een eeuw ging voorbij voordat een reus opstond in ons land en ons een Imperium schonk in het hart van Afrika. Deze reus kende de geschiedenis van de Oostendse Compagnie, hij negeerde niet welke bron van grandeur en rijkdom Karel VI opgaf aan de hatelijke jaloezie van de grootmachten. Deze reus heette Leopold II.”⁴²

Kroonprins Leopolds laatste verre reis naar Bengalen en China in 1865 weerspiegelde via haar traject, al dan niet bewust, de eerdere reizen van de Oostendse Compagnie. In Bengalen bezocht hij per trein steden en theevelde, waar hij grote bewondering opdeed voor de Britse kolonisatie. Hij gaf ook opdracht aan zijn medewerkers om die kolonisatie uitgebreid te bestuderen.⁴³ Zo kreeg Emile de Borchgrave, afgevaardigde van Buitenlandse Zaken en informant van Leopold⁴⁴, vanuit Indië het verzoek om documentatie over Nederlandse Oost-Indische kolonies en voorlopers van Belgische expansie te verzamelen⁴⁵. De oprichting van een dergelijk koloniaal documentatienetwerk kaderde binnen een opkomende ‘aardrijkskundige beweging’ die door de verzameling en studie van historische, geografische en economische informatie mee de ‘koloniale doctrine’ vormgaf. Daarvoor haalden Leopold en zijn informanten inspiratie bij historische ‘geprivilegieerde compagnieën’ die bestonden uit een vennootschap van aandeelhouders, waarbij men tevens informatie verzamelde over de East-India Company en de Oostendse Compagnie.⁴⁶ Deze beweging bleek ook een eerste impuls tot wat de koloniale GIC-historiografie zou vormen, via de Borchgraves contact met Huisman.

Uit Leopolds geschriften blijkt hoe hij ervan droomde om een kolonie in het Verre Oosten te veroveren. Die droom was sterk verbonden met de economische logica van koloniale moderniteit, zo liet hij optekenen dat België er alle belang bij had om een handelscompagnie op te richten voor de exploitatie van de afzetmarkten in China⁴⁷. Een dergelijke visie op overzeese handelspolitiek kwam niet uitsluitend van de kroonprins zelf. Ginette Kurgan-Van Hentenryk toonde aan dat ook de acties van Belgische financiële groepen daar een belangrijke rol in speelden, eerder dan de focus die vele auteurs uitsluitend op Leopold II richtten⁴⁸. Het einde van de Sino-Japanse oorlog in 1895 stimuleerde immers bredere imperialistische ambities en commerciële belangen,

⁴² Vertaald uit Dumont G.-H., op. cit., 193.

⁴³ Vandersmissen J., *Koningen van de wereld: Leopold II en de aardrijkskundige beweging*. (Leuven: Acco, 2009), 345-347.

⁴⁴ Vandersmissen J., “Koningen van de wereld: de aardrijkskundige beweging en de ontwikkeling van de koloniale doctrine van Leopold II” (PhD diss., Universiteit Gent, 2008), 211.

⁴⁵ Vandersmissen J., *Ibid.*, 427-428.

⁴⁶ Vandersmissen J., *Ibid.*, 435.

⁴⁷ Delecourt, J.V. *Complément de l'oeuvre de 1830. Etablissements à créer dans les pays Transatlantiques: avenir du commerce et de l'industrie belge*. (Brussel: E. Guyot, 1859), 74.

⁴⁸ Kurgan-Van Hentenryk G., *Leopold II et les groupes financiers belges en Chine*. (Brussel: Académie Royale de Belgique, 1972), 7.

waarbij China plots als open terrein werd gezien⁴⁹. In dat tijds kader luidde Leopolds idee over mogelijke expedities naar China en Japan:

“Wij zullen het geld uit het Oosten halen, ter compensatie voor al het goeds dat we hun brengen. Een mens is het niet toegestaan om zijn gelijke te exploiteren, maar voor wie het Oosten kent, betekent de komst van Europa bevrijding”⁵⁰

Hij sloot zich aan bij de Britse visie om via concessies spoorwegen te verkrijgen die de thee- en zijdelanden doorkruisten richting Canton, met als doel het bekomen van commerciële hegemonie⁵¹. Hiertoe werd in 1898 een Frans-Belgische ‘Société d’Etude de Chemins de Fer en Chine’ opgericht, die de Peking-Hankow spoorwegverbinding bouwde en ondermeer via de ‘Société Générale’ territorium-, mijnbouw- en spoorwegconcessies verkreeg⁵². Deze ervaringen in China zouden later zelfs aan de basis van spoorweg- en mijnbouw activiteiten in Congo liggen⁵³, waar spoorwegen een vitale functie hadden in het “vereenvoudigen van landelijke productie en de verlossing van hun rijkdommen”⁵⁴. Deze ontwikkelingen illustreren het commercieel kapitalisme waarvan spoorwegen het symbool bij uitstek vormden, met hun cruciale rol in de expansie van kapitaal en onttrekking van rijkdom. Handel werd daarbij niet langer als uitwisseling beschouwd, maar als exploitatie ten voordele van een moederland. Een dergelijke fascinatie voor nationale expansie, economisch gedragen door een commercieel kolonialisme en wetenschappelijk ondersteund door de reeds vermelde ‘aardrijkskundige beweging’, beïnvloedde de GIC-historiografie in zowel een geleerd als publiek discours. Daarin trad Leopold II niet op als exclusieve oorzaak, maar veeleer als cruciaal symboolfiguur en machtsicoon.

Laude plaatste de verklaring voor de ‘koloniale ondernemingszin’ en activiteiten van de GIC in een modernistisch vooruitgangsgeloof, waarbij hij deze beschouwde als

“een etappe in de geschiedenis van onze kolonisering, een schakel in onze expansionistische tradities: ze verbindt zich aan een lang verleden (...) Probeerde Leopold I, één eeuw na de opheffing van de Compagnie, niet om gronden te bemachtigen in Afrika, Amerika, in de Pacific en elders, hierdoor toe-

⁴⁹ Kurgan-Van Hentenryk G., *Ibid.*, 837.

⁵⁰ Een citaat wat refereert naar de “Dagboekantekeningen van de hertog van Brabant gedurende zijn reis naar het Verre Oosten 1864-1865” uit het Fonds Goffinet, geciteerd in Clerckx K., *Reizen in het spoor van Leopold II* (Tielt: Lannoo, 2009), 122.

⁵¹ Janssens G., “De reisdagboekantekeningen van de Hertog van Brabant. Een eersterangsbron voor een betere kennis van de ideeën van de toekomstige koning Leopold II”, In: Janssens G. en Stengers J. (eds.) *Nieuw Licht op Leopold I & Leopold II* (Brussel: Koning Boudewijnstichting, 1997), 125.

⁵² Kurgan-Van Hentenryk G., *Jean Jadot. Artisan de l’expansion Belge en Chine*. (Brussel: Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, 1965), 3-6 en 73.

⁵³ Kurgan-Van Hentenryk G., *Ibid.*, 82.

⁵⁴ Société des chemins de fer vicinaux du Congo (vicicongo). *Congo-Nil. Guide du Congo-Belge et du Ruanda-Urundi*. (Brussel: Les Editions Van Asseche, 1950), 11-12.

staand dat de levendige krachten van het land over grenzen vloeiden die te beperkt waren voor de omvang van hun dynamisme?"⁵⁵

Hij vroeg zich daarbij af of Leopold II niet precies aan deze essentiële noodzaken beantwoordde door de stichting van een Maatschappij mogelijk te maken die enorme ondernemingen van expansie in China, en later in Afrika lanceerde⁵⁶. Daarmee kende hij een expliciete oorzaak toe aan het kolonialisme, vanuit de zogenaamde manifestatie van 'dynamische krachten' die zich als noodzaak uit beklemmende grenzen diende te bevrijden, slechts wachtend op avonturiers of grootse geesten om dit te bewerkstelligen⁵⁷. Tenslotte eindigde Laude zijn boek door het achttiende-eeuwse verleden rechtstreeks aan het Afrikaanse koloniale bestuur te koppelen:

"Is het niet dankzij een herontwaken van de expansionistische tradities van onze voorouders dat we de gedurfde en magnifieke verwezenlijkingen te danken hebben in ons domein in centraal Afrika, verwezenlijkingen die het moederland eren en de mooiste hoop voor zijn toekomst verzekeren?"⁵⁸.

Bij deze 'verwezenlijkingen' van de Afrikaanse kolonisering hoorde het geloof dat rationele exploitatie grote ontwikkelingen aan het gekoloniseerde land zou schenken⁵⁹. Laude plaatste ook de GIC in dit denkkader, door te beweren dat het koloniale bestuur van Alexander Hume bestond uit de uitoefening van autoriteit over gebieden en de ontwikkeling van urbanisme, terwijl de meest winstgevende handelswaar uit Bengalen onttrokken werd⁶⁰. Hiermee koppelde hij de legitimiteit van bestuurlijke onderwerping en onttrekking van rijkdom aan een beschavingsdiscours⁶¹. Ook Dumont beweerde zo dat de GIC in 1727, als teken van hoogstaande beschaving, een "sociale wetgeving" naar Bengalen zou hebben gebracht, via een verbod op kindslavernij⁶². Laude beschouwde dit verbod als onderdeel van Humes jurisdictie over de 'inboorlingen', die hij zou beschermen van "de Moorse gevaren die hen bedreigden"⁶³. Daarbij vroeg hij zich af "of dit decreet niet geheel gelijk is aan onze recente sociale wetten?"⁶⁴. Dit juridisch beschavingsdiscours is wat de GIC betreft historisch onjuist. Eerder dan een sociale wetgeving betrof het een

⁵⁵ Laude N., op. cit., 3.

⁵⁶ Laude N., Ibid., 4.

⁵⁷ De voorgestelde onvermijdelijkheid van energetische expansie doet denken aan het Hegeliaanse standpunt omtrent geschiedenis als de noodzakelijke energetische ontplooiing van een wereldgeest, zoals beschreven in Hegel G.W.F., *The Philosophy of History* (Chicago: Encyclopaedia Britannica, 1952), 157-166.

⁵⁸ Vertaald uit Laude N., op. cit., 222-223.

⁵⁹ Société des chemins de fer vicinaux du congo (vicicongo), op. cit., 314.

⁶⁰ Wat ook zo gekenschetst werd in Laude N., op. cit., 221.

⁶¹ Zoals het hierboven weergegeven citaat van Leopold II, waarin de komst van Europa naar het Oosten 'bevrijding' brengt.

⁶² Dumont G-H., op. cit., 183.

⁶³ Laude N., op. cit., 116.

⁶⁴ Laude N., Ibid., 117.

intern edict, door GIC-directeur Alexander Hume gericht aan zijn eigen personeel, die Bengaalse kinderen ontvoerden om ze als slaven in te zetten en te verkopen. Volgens Hume was dit schadelijk voor hun reputatie en voor de interactie met inlandse overheden. Voorafgaand aan de boekhouding van de factorij te Cassimbazar bevindt zich een brief waarin Hume deze praktijken verbiedt:

“dat er zich onder de Europeanen van onze Compagnie tot onze grote spijt ongelukkigen bevinden die vrije kinderen wegnemen, en er een beruchte en onmenselijke handel van maken, onder het voorwendsel deze bij zich te houden als betaalde dienaren of anderszins, een misdaad die niet enkel verachtelijk is, maar waarvan de gevolgen heel schadelijk zullen zijn voor de belangen van de Compagnie (...) om een goede verstandhouding met de Overheden van het Land te onderhouden, hebben we hiermee beslist om aan alle Europeanen en Christenen in dienst van onze Compagnie, of onder haar bescherming, te verbieden van op welke manier of onder welk mogelijk voorwendsel dan ook, geen enkele vrije Bengali of Moor, jongen noch meisje, te gebruiken die niet minstens de leeftijd van twaalf jaar hebben bereikt”⁶⁵

Bovendien was een dergelijk gebruik van slaven als dienaren bij de Europese handelscompagnieën niet zo merkwaardig. Zelfs hun rechtstreekse handel was met slavernij verbonden, aangezien de belangrijkste handelswaar bestond uit gekleurde katoenstoffen die, na verhandeling in Europa, gebruikt werden als ruilmiddel en kledij voor Afrikaanse slaven⁶⁶. Ook hier geven de GIC-bronnen dus een ander en meer genuanceerd beeld weer dan de koloniale historiografie.

KOLONIALE MACHTSVERHOUDINGEN EN HOFRITUELEN IN BEELDEND CONTRAST

Kolonialistische denkbeelden bleven niet beperkt tot geleerde kringen, maar verspreidden zich in de jaren '50 ook in de populaire cultuur. Zo circuleerden Liebig-prenten over 'pogingen tot Belgische koloniale uitbreiding' bij de voedingsproducten aan de keukentafel⁶⁷.

De Liebig-prent op p. 131 toont de hofceremonie waaraan Jacobus-André Cobbé in 1723 deelnam om handelstoelatingen te verkrijgen. Dit beeld contrasteert sterk met Cobbés wedervaren, zoals weergegeven in zijn dagboek en correspondentie met collega GIC-handelaren Hume en Harrison. Daaruit blijkt dat men zich als vreemden diende te schikken naar hoffelijke rituelen,

⁶⁵ Hume A., *Bengale. Journal de Cassembazar 1727* (SAA, *Archief der Generale Indische Compagnie*, IC 5669), 1r-1v.

⁶⁶ Parmentier J., *Oostende & Co.*, 80-84.

⁶⁷ Dergelijke prenten verschenen ook over Congo, zie hiervoor Morris W., "De kolonie als consumptiegoed.", In: Viaene V., Van Reybrouck D., Ceuppens B. (eds.), *Congo in België. Koloniale cultuur in de metropool*. (Leuven: Leuven University Press, 2009), 183-202.

zonder dewelke handel noch verdere afspraken mogelijk waren. In een dergelijk kader benoemt Subrahmanyam het concept ‘culturele incommensurabiliteit’ als de vertalingsproblemen en ongelijkheden in interacties tussen verschillende culturele leefwerelden⁶⁸. Dit wijst volgens hem niet op vertalingsproblemen, maar op verschillen in waarden en gedrag, ingebed in specifieke instituties⁶⁹. Eerder dan wederzijds onbegrip ziet hij een verschuivende woordenschat en steeds veranderende improvisaties die uiteindelijk deel worden van een traditie. Dit kenmerkt zich door een ‘learning by doing’, in een bepaalde mate van reciprociteit.⁷⁰ Voor de GIC uitte dit zich zowel voor India als China in bepaalde manieren om met vreemdelingen om te gaan, die onderworpen waren aan de concrete gebruiken van deze uitwisselingen.

In wat volgt zal geïllustreerd worden hoe de hofbezoeken van GIC-ambassadeurs in Bengalen een moeizaam leerproces inhielden, aangezien men telkens opnieuw gelijkaardige fouten maakte door het hofritueel niet te respecteren. Hierboven werd reeds weergegeven hoe Cobbé al een hofbezoek had meegemaakt in Cabelon, en daar positieve herinneringen aan overhield. In Bengalen verliepen hofbezoeken enigszins moeizamer; zo werd een eerste hofbezoek afgelegd naar vice-gouverneur Mirza Backer, waar men bij aankomst heel beleefd werd ontvangen, zoals Cobbé neerschreef:

⁶⁸ Subrahmanyam S., *Courty Encounters. Translating Courtliness and Violence in Early Modern Eurasia* (Londen: Harvard University Press, 2012), 4-7.

⁶⁹ Subrahmanyam S., *Ibid.*, 22.

⁷⁰ Subrahmanyam S., *Ibid.*, 29-30.

“naer eenige onpartijdige discoursen en t’ Inquireere naar d’gesontheit wederzijts, zoo toonde dito heer Zig Seer geneegen om met d’ Heer Generaal overde jegenwoordige belangen te Spreeken”⁷¹

Bij Prims lezen we verder hoe men de volgende dag naar de woning van de Fousdar werd gebracht en werd neergezeten volgens rang. Daarbij nam Hume op onhoffelijke wijze het woord, waardoor de beledigde Fousdar zich niet meer met de zaak wou inlaten. Hij verweet Hume als een kind te werk te gaan, maar dat hij “bij hem om instructie kon komen” over hoe hij zich hoorde te gedragen. Bij het afscheid presenteerde de Fousdar met zijn eigen handen betels aan Cobbé en diens secretaris, maar niet aan Hume.⁷² Zo ziet men hoe Hume het hofritueel verbrak, waardoor hij als kind werd beschouwd, wat als connotatie impliceerde dat hij een leerproces hoorde te ondergaan om de juiste hoffelijke manieren te leren. Dit werd ook gesymboliseerd door het ontbreken van betel bij het ceremoniële afscheid. Men was ongetwijfeld vertrouwd met de betekenis hiervan, aangezien betel en ‘roosewater’ ook bewust langs Europese zijde als onderdeel van gastvrijheid en ceremonie werden gebruikt. Zo getuigt Cobbé’s dagboek op 11 Augustus hoe hij een bezoeker uitgeleide deed, en

“met Roosewater en betels Reguleerden, en zo beneevens een geschenkje lieten vertrekken. – Nota. Het geschenkje en goed tractement wierd gedaan om dat meergem. Een zeer goed vriend van de Moorsen gouverneur is en zoo men ons Segt veele vrienden aant hoff van de Nabab heeft die voor zijn voorspraak dienst zoude Cunnan doen”⁷³

Op 7 september ontving men een brief van de Fusdar van Hughli, dat men bij aankomst in een vreemd land eerst de vorst diende te ontmoeten. Deze riep de ‘Kapitein der Almanjes’ bij zich om “zijn ziens- en doenswijze te kennen, en hem te kunnen zeggen wat hij op het hart heeft en in het gemoed draagt”. Hij beklemtoonde daarbij dat het ongepast was om hiervoor een ambassadeur te sturen, en dat Cobbé dus zeker persoonlijk moest komen.⁷⁴ Zo trok men in november naar Murshidabad, om er de Nabab te bezoeken, waarbij men de dag tevoren reeds voorbereidingen trof bij het inoefenen van de hofrituelen:

“Informeeren ons naer de ordinarij Costume int maaken van de Salammen, Sitten en andere Moorsche manieren meer”⁷⁵.

Men kreeg bovendien te verstaan dat de performatieve handeling van het hofritueel cruciaal was. De voorwaarden en onderhandelingen waren reeds

⁷¹ Cobbé J.-A. *Dagboek en klad van M. Cobbé juli 1723 – febr. 1724* (SAA, IC 769#7), 7.

⁷² Prims F., *De Oorlog van Mijnheer Cobbé* (Antwerpen: N.V. Leeslust, 1927), 92-93.

⁷³ Cobbé J.-A. *Dagboek en klad van M. Cobbé*, 15.

⁷⁴ Prims F., op. cit., 108.

⁷⁵ Cobbé J.-A. *Dagboek en klad van M. Cobbé*, 51.

vastgelegd in akten en verzoeken die vooraf werden bezorgd, maar als de formele audiëntie niet persoonlijk werd gedaan zou hen handelspas noch vestiging worden toegestaan, en konden afspraken te allen tijde worden verbroken.⁷⁶ Bij het hofbezoek werd men naar de woning van de Nabab gebracht, waarvan Cobbé het ontvangstritueel beschrijft waarbij men vele malen diende te buigen:

“alwaar gelijdt worden tot op een distantie wel hondert voet off Regt over dito vorst, alwaer 3 Salammen moesten maaken (:het maaken van Cervus (?) oft Salammen, bestaad in een nedergeboogen hoofd en Rug, en dat op de selve teyd als men neder geboogen is de Regter hant op de grond en vervolgens op staande aant voorhoofd brengt:) de welke afgelegd zijnde leyde men ons ter zijden aft om de Eere Cleeden aan te Schieten, waer agter weder met dit Moors habijt ten eerste gen: plaats gebragt zijnde, weder 3 Salammen voor de Selve aan de vorst moesten doen waernaer een geschenk paart voor zijn E. gebragt wiert, welkens Toom over de Schouder geleyd en dan 3 Salammen weder gemaakt zijnde, zoo avanceerde ten halve vande weg Naer de Nabab toe alwaer ons g'ordieneert wiert Stil te Staen en weder te Salamneeren, waargatter avanceerde tot omtrend 5 a 6 Stappen van de vorst, en dan seijde men ons 2 van geseijde Salammen te maaken, en werden dan opwaerts beseijden de sit plaats van deesen Moorschen vorst geleijt, alwaer naer een Compliment gemaakt te hebben, en versoek van des goed Jongstigheid (: tot het verleenen van een Tancijn en privilegie om 'S Keijzers vlag aanden boort vande Revier de ganges te moogen planten:)⁷⁷

De Nabab betwijfelde de waarachtigheid van de ‘Europeesche Natiën’, waarop Cobbé antwoordde tot een waarachtig volk te behoren, wat de Nabab leek te aanvaarden:

“als dat zoo is dan is het heel wel, waernaer zijn hant aant hoofd brengende, ons den betel deede geven en permissie gajt van te vertrecken (...) wanneer gelijk vooreens dog maar 2 Ceeren d'Salammen moeste afleggen”.⁷⁸

Deze beschrijving onthult, zelfs in haar weergave door Europese ogen, een heel ander beeld dan de Liebig-prent die in de latere populaire cultuur circuleerde. Zo stond men niet voor het hof als trotse overwinnaar, in een militaire houding met een buigende dienaar of bode voor zich, maar steeds buigend en zittend volgens rang, gekleed in een Bengaals hofgewaad. Bovendien is hier geen sprake van ‘pogingen tot koloniale uitbreiding’, maar van het verwerven van tijdelijke handelstoelatingen. Dit fragment toont hoe men zich binnen een ritueel, dat zelfs de lichamelijke houding bepaalde en waarin men moest wachten op permissie, diende te schikken volgens de lokale machtsverhoudingen.

⁷⁶ Cobbé J.-A., op. cit., 106.

⁷⁷ Cobbé J.-A., op. cit., 107.

⁷⁸ Cobbé J.-A., op. cit., 108.

Dit beeld en het bijhorende leerproces lijken ver verwijderd van de trotse koloniasator, zoals die in de eerdere historiografie werd voorgesteld.

Cobbé's onderhandelingen zouden zeven maanden aanslepen, met slechts een voorlopige overeenkomst tot gevolg. Uiteindelijk raakte hij het wachten beu en ontketende hij een kleine oorlog.⁷⁹ De hoveling Sirdissarour schreef hem nog dat Cobbé bovenal heel nederig moest zijn, zodat de Nabab hem vergiffenis zou schenken, en dat alles met vriendschap kon geregeld worden⁸⁰. Uiteindelijk raakte Cobbé dodelijk gewond na een korte belegering door de troepen van de Nabab, en overleed op 27 juni 1724. De overgebleven Zuid-Nederlanders kregen onderdak in de Franse factorij Chandernagore.⁸¹ Hume zou later terugkeren om de zaken te redden: hij bewam in 1726 de concessie om een factorij te bouwen in Banquibazar, wat opnieuw een onderhandelingsproces vergde, waarbij hij de situatie ook weer forceerde door de scheepvaart op de Ganges te blokkeren⁸². Bij de daaropvolgende onderhandelingen werd koopman Jan Bos in 1727 naar de Nabab gestuurd, die hem vriendelijk ontving en zijn bescherming beloofde, op voorwaarde "dat men geen lawaai zou maken in dit land"⁸³. Bos onderbrak echter het hofritueel en haalde een papier boven waarin de voorheen afgesproken privileges vermeld stonden, waarop de Nabab verstoord antwoordde: "Ik weet reeds op voorhand wat u wilt, maar het is heden een tijd van ceremonie"⁸⁴. Opnieuw blijkt hieruit hoe machtsverhoudingen binnen het hofritueel verankerd waren, waarbij bezoekers een bepaalde gedragscode dienden te volgen. Wanneer men door geweld de situatie forceerde, of de ceremoniële logica doorbrak, volgde een prompte tegenreactie die de communicatie bemoeilijkte, waardoor men alsnog een hele reeks hoffelijke onderhandelingen diende te voeren om de situatie recht te zetten.

BESLUIT

De eerste golf van GIC-historiografie onthult wellicht meer over negentiende-eeuwse koloniale belangen en denkkaders, bijvoorbeeld met betrekking tot de 'koloniale doctrine' van Leopold II en latere belangen in Congo, dan over achttiende-eeuws Bengalen of China. Dit is het resultaat van de koloniale moderniteit die deze historiografie heeft vormgegeven, wat een vorm van dominantie impliceert die niet samenvalt met wat de achttiende-eeuwse bronnen aantonen. Vooraleer handel of andere activiteiten konden aanvatten, waar-

⁷⁹ De Winter W., Parmentier J., op. cit., 44.

⁸⁰ Prims F., op. cit., 290.

⁸¹ Parmentier J., *Oostende & Co.*, 85.

⁸² De Winter W., Parmentier J., op. cit., 44.

⁸³ Bos J. *Nous soussignez eclarons d'avoir rendu visite a Jafracan Nabab, le 16 may* (SAA, IC 5669 "Déclaration de Bos & Carum"), 1.

⁸⁴ Bos J., *Ibid.*

uit later al dan niet kolonialisme kon groeien, dienden immers eerst ceremonieel contact en uitwisseling te gebeuren. Dit artikel heeft reeds aangetoond dat een alternatieve benadering van GIC-bronnen de rol en impact van rituelen en machtsverhoudingen kan behandelen. Om een dergelijk contact historisch te interpreteren stelt Subrahmanyam dat men een theorie over interactie nodig heeft, eerder dan concepten als incommensurabiliteit of transculturatie, omdat deze niet-koloniale vormen van interactie en productie uitsluiten⁸⁵. In wat de narratieve bronnen van de GIC, zoals het dagboek en correspondentie van Cobbé, weergeven bleek deze interactie een moeizaam leerproces in te houden. Vanuit een verdere vergelijking tussen de Chinese en Bengaalse context kunnen dergelijke leerprocessen en wederkerigheid worden onderzocht. Pas door deze vergelijking in een bredere context te plaatsen zal men een werkbare theorie over interactie kunnen bekomen. Ook kan in het geval van Cobbé worden onderzocht wat de invloed was van zijn tekstuele universum, en de contacten die hij erop na hield, op zijn keuzes en gedrag in lokale interacties⁸⁶. Ten slotte dient ook de samenhang van interactie met uitwisseling van symbolische objecten geanalyseerd te worden. Zo kunnen betekenisrelaties getraceerd worden in specifieke rituele waren, zoals rozenwater en betel, die de verhoudingen van schenkers en ontvangers onthullen. Een aanzet hiertoe werd reeds in deze publicatie gegeven.

Deze benadering beschouwt de geschiedenis van de 'Oostendse Compagnie' als een geschiedenis van ontmoetingen, eerder dan als koloniale geschiedenis, en bestudeert hoe men in India en China met 'vreemden' omging via bepaalde handelingen en uitwisseling van geschenken. Die geschiedenis schenkt, via kritisch bronnenonderzoek, een alternatief beeld dan wat eerder door koloniale historici werd gecreëerd. Deze benadering dient ook bewust en kritisch-reflexief te zijn over haar eigen denkkaders, en de voorwaarden die haar eigen ontstaan mogelijk maken. Een dergelijke kritische reflectie op het historiografisch discours opent ten slotte de mogelijkheid om de Belgische 'koloniale historiografie', althans wat de GIC betreft, voor de eerste maal te betrekken bij het bredere internationale debat rond post-koloniale studies.

BIBLIOGRAFIE

Afbeeldingen

"Pogingen tot Belgische Koloniale Uitbreiding 7. Jacques-André Cobbé, baron de Burlack en de Oostendse Compagnie". Compagnie Liebig, 1953, Uit de collectie van de auteur.

⁸⁵ Subrahmanyam S., op. cit., 25.

⁸⁶ Als microgeschiedenis over het gedrag van Cobbé vormt dit tevens een onderdeel van lopend doctoraats-onderzoek.

Onuitgegeven bronnen

Stadsarchief Antwerpen (Felixarchief – SAAA-archief der Generale Indische Compagnie)

IC 5669 Bos, Jan. “Déclaration de Bos & Carum”

IC 5669 Hume, Alexander. *Bengale, Journal de Cassembazar 1727*

GIC Minuten en Copy brieven v. J. A. Cobbé 1722 – 1724

IC 5772 Cobbé, Jacobus-André. *Memoire des pieces envoyez et joint a La Lettre de Son Ex. Le Marquis de Prié a Scavoir*

IC 5772 Cobbé, Jacobus-André. *A Saret Mijasaip denemarnagor le 14me de Jan 1724*

IC 5772 Cobbé, Jacobus-André. *Translat de la letre du fousdar du 18 a 11*

IC 769#7 Cobbé, Jacobus-André. *Dagboek en klad van M. Cobbé juli 1723 – febr. 1724*

Literatuur

Barlow, Tani E., “Introduction: ‘On Colonial Modernity’”. In: *Formations of Colonial Modernity in East Asia*, uitgegeven door Tani E. Barlow, Durham: Duke University Press, 1997, 1-20

Bowen, Huw V., “‘No Longer Mere Traders’: Continuities and Change in the Metropolitan Development of the East-India Company, 1600-1834”. In: *The Worlds of the East India Company*, uitgegeven door Huw V. Bowen, Margarete Lincoln, Nigel Rigby, Rochester: D.S. Brewer, 2002, 19-32

Brennan, Timothy, “Edward Said as a Lukácsian Critic: Modernism and Empire”. In: *College Literature: A Journal of Critical Literary Studies*, 40.4, Fall 2013, West Chester University, Pennsylvania, 14-32

Clerckx, Kris, *Reizen in het spoor van Leopold II*, Tiel: Lannoo, 2009

Degryse, Karel, “De Antwerpse fortuinen: kapitaalaccumulatie, -investering en rendement te Antwerpen in de 18de eeuw.” PhD diss., Universiteit Gent, 1985

Delecourt, J.V. *Complément de l’oeuvre de 1830. Etablissements à créer dans les pays Transatlantiques: avenir du commerce et de l’industrie belge*. Brussel: E. Guyot, 1859

De Winter, Wim, “Gift-exchange as a Means of ‘Handling Diversity’: Japanese-European interactions in the Seventeenth Century”. In: *The Medieval History Journal*, vol. 16.2 (2013), Sage Publications, Londen, 2013, 565-583

De Winter, Wim, Jan Parmentier, “Factorijen en Forten. Zuid-Nederlanders in achttiende-eeuws India”. In: *Het Wiel van Ashoka*, uitgegeven door Idesbald Goddeeris, Leuven: Lipsius, 2013, 35-50

Dumont, Georges-Henri, *Banquibazar*. Antwerpen: L’Amitié par le Livre, 1948

Foucault, Michel, *L’Archéologie du Savoir* Parijs: Gallimard, 1969

Hegel, Georg W.F., *The Philosophy of History*, Chicago: Encyclopaedia Britannica, 1952

Huisman, Michel, *La Belgique commerciale sous l’empereur Charles VI*. Brussel: Lamertin, 1902

- Janssens, Gustaaf, "De reisdagboek aantekeningen van de Hertog van Brabant. Een eersterangsbron voor een betere kennis van de ideeën van de toekomstige koning Leopold II". In: *Nieuw Licht op Leopold I & Leopold II*, uitgegeven door Gustaaf Janssens en Jean Stengers, Brussel: Koning Boudewijnstichting, 1997
- Kurgan-Van Hentenryk, Ginette, *Jean Jadot. Artisan de l'expansion Belge en Chine*, Brussel: Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, 1965
- Kurgan-Van Hentenryk, Ginette, *Leopold II et les groupes financiers belges en Chine*, Brussel: Académie Royale de Belgique, 1972
- Laude, Norbert, *La Compagnie d'Ostende et son activité coloniale au Bengale (1725-1730)*, Brussel: Van Campenhout, 1944
- Morris, Wendy, "De kolonie als consumptiegoed.". In: *Congo in België. Koloniale cultuur in de metropool*, uitgegeven door Vincent Viaene, David Van Reybrouck en Bambi Ceuppens, Leuven: Leuven University Press, 2009, 183-202
- Parmentier, Jan, *Thee van overzee: maritieme en handelsrelaties tussen Vlaanderen en China in de 18de eeuw*. Aalst: Ludion, 1996
- Parmentier, Jan, *Oostende & Co. Het verhaal van de Zuid-Nederlandse Oost-Indiëvaart 1715-1735*, Gent: Ludion, 2002
- Parmentier, Jan, "Vriend en Vijand. De Zuid-Nederlanders en de VOC tijdens de achttiende eeuw". In: *Noord-Zuid in Oost-Indisch perspectief*, uitgegeven door Jan Parmentier, Zutphen: Walburg, 2005, 149-166
- Prims, Floris, *Inventaris op het Archief der Generale Indische Compagnie*, Antwerpen: Boekhandel Veritas, 1925
- Prims, Floris, *De reis van den St. Carolus, Kap. Cayphas, 1724: uit den tijd der Oostendsche compagnie*, Antwerpen: Leeslust, 1926
- Prims, Floris, *De Oorlog van Mijnheer Cobbé*, Antwerpen: N.V. Leeslust, 1927
- Saïd, Edward, *Culture & Imperialism*, London: Vintage, 1994
- Société des chemins de fer vicinaux du Congo (vicicongo). *Congo-Nil. Guide du Congo-Belge et du Ruanda-Urundi*. Brussel: Les Editions Van Assche, 1950
- Subrahmanyam, Sanjay, *Courtly Encounters. Translating Courtliness and Violence in Early Modern Eurasia*, Londen: Harvard University Press, 2012
- Tassier S., "La Compagnie d' Ostende". In: *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*. Vol 9.3 (1954), Colin, Parijs, 1954, 378-381
- Vandersmissen, Jan, *Koningen van de wereld: Leopold II en de aardrijkskundige beweging*. Leuven: Acco, 2009
- Vandersmissen, Jan, "Koningen van de wereld: de aardrijkskundige beweging en de ontwikkeling van de koloniale doctrine van Leopold II". PhD diss., Universiteit Gent, 2008
- Young, Robert C., *Postcolonialism: An Historical Introduction*, Oxford: Blackwell, 2001